

Милорад МЕДИЋ

ЦЕНТРАЛНЕ РАДИОНИЦЕ И ШКОЛОВАЊЕ РЕСТАУРАТОРА

Очекивао сам да ћемо водити разговоре, али сам спремио и неке белешке. Оне се не односе само на школовање, него и на један други проблем који смо имали у Србији у скорој прошлости и на који би требало поново упозорити. Због оних који присуствују, а не раде у служби заштите споменика културе, или нису директно упућени у њену организацију и начин пословања, у уводу бих о томе хтео да кажем неколико речи, задржавајући, ако ми дозволите, право, да се, ако буде потребно, на ову тему још вратим.

Као што је познато, културно наслеђе је код нас подељено на покретна и непокретна културна добра, као у многим земљама у свету, а тако је тамо сређено и законодавство, па су, у том смислу, организоване и стручне установе (институти, заводи, музеји, лабораторије, радионице) и друге организације које се тим проблемима баве. До седамдесетих година код нас су те службе биле организоване по угледу на најбоље европске институције исте врсте. Касније, европске истакнуте и добро организоване институције заштите културних добара наставиле су да се развијају, а ми смо, као што сви знате, почели да стагнирамо. Ми смо се разделили, раздвојили и једноставно угасили узајамне везе и сличним институцијама или стручњацима у свету; сарадња у земљи и иностранству је нагло прекинута. Србија је, то се мора признати, покушала на неки начин да преброди то стање, доношењем Закона о заштити културних добара који је афирмисао поделу културних добара на врсте и за њих задужио одговарајуће републичке институције, заводе, музеје и библиотеке, са намером да повећа број установа и сарадника у функцији заштите културних добара. Музеји међутим, тај Закон никада нису у потпуности усвојили, нити су одредбе тог Закона – које се односе на оперативне послове заштите појединих врста културних добара – икада спровели у дело. То је довело до тога да је пропао, за наше услове и наше прилике добро замишљени план оснивања такозваних *централних радионица за конзервацију и реставрацију уметничких дела и предмета њихових врстама*. Тако смо гашењем бившег Савезног, односно Југословенског института за заштиту споменика културе погубили све међусобне везе и тешко стечену међународну афирмацију, а напуштањем плана оснивања ових централних радионица, пропустили могућност организовања ефи-

касне заштите покретних културних добара. Последице тога су и недовољна обавештеност о стању струке у свету и у нас. Из тога произлазе сасвим логично и многи непотребни неспоразуми о проблемима струке, о пословима, њиховој организацији и извођењу. Тако смо уместо мултидисциплинарне сарадње у решавању практичних проблема заштите културних добара, коју смо могли и морали развијати, запали у беспутна трагања из којих су се, захваљујући личним залагањима (а доста често и материјалним улагањима) понекад извлачили само појединци са по неким запаженим резултатом. То ће бити они резултати који надилазе реалне могућности, како је рекао господин Станић малочас.

Напустивши програм оснивања централних рестаураторских радионица, понашали смо се у наставку више кампањски него плански, од једне до друге катастрофе, од поплава у Ђердапу, до земљотреса у Црној Гори. Ових дана у току је још један кампањски одговор на националну катастрофу друге врсте – спасавање покретног културног наслеђа из угрожених српских земаља. Произилази, наиме, како смо из дневне штампе могли бити обавештени, да је једино решење за спасавање тог покретног културног блага оснивање Академије, односно школовање стручњака, а да су сви други проблеми решени. Школовање младих и талентованих стручњака је свакако потребно, али тиме се проблем не решава, ако нисмо спемни да поднесемо друге трошкове, који обезбеђују квалитет рада примерен историјском и уметничком значају дела која треба да штитимо.

Стручне службе у развијеним земљама одмакле су нам у теоријским питањима и у практичним пословима. Морали бисмо учинити много да бисмо ухватили корак са њима. Морали бисмо надокнадити недостатке у обавештености о стању струка, набавком одговарајуће литературе и учешћем у стручним скуповима свих врста. Мораћемо се постарати да што пре поново заузмемо сва места у стручним удружењима и организацијама какве су UNESCO, ICOM, ICOMOS, ICCROM, I. I. C. и др., како бисмо, што је могуће брже, створили услове за преношење нових сазнања, нових метода, материјала и опреме.

Недавно смо се уверили да нам, и поред санкција, то нико неће бранити и да све те активности у највећој мери зависе од нас и наших материјалних могућности. Наиме, за време последњег рата, у време најоштрије блокаде, 1992. године, Јован Пантић, рестауратор Народног музеја у Београду, позван је на специјалистички курс посвећен најновијим методама, материјалима и уређајима за рестаурисање слика, који су организовали Пол Гетијев институт из Америке и Краљевска академија уметности у Копенхагену. Он је тамо био веома запажен учесник, а после његовог повратка у Музеју су конструисани уређаји, набављен материјал и најновије методе које је тамо упознао већ су примењене у рестаурисању слика у Музеју, а истовремено су уведене и у програм наставе за студенте рестаурације на Факултету примењених уметности и дизајна. То све доказује да унапређивање струке, усвајање савремених метода, материјала и опреме, зависи у највећој мери од наших материјалних могућности, од наших схватања потреба и навика да улажемо у

послове те врсте. А да је потребно да ту нешто мењамо, ево кратко и другог примера. Познато је да резултати испитивања слика у инфра-црвеној области спектра дају врло поуздане податке о другим или доњим слојевима слике, о цртежима, о променама на сликама као и о невидљивим текстовима и записима. До тих података се раније долазило помоћу посебне врсте инфра-црвене фотографије. Данас су, међутим, та испитивања знатно унапређена, захваљујући савременим уређајима за добијање видео и дигиталне слике. Комплетан такав уређај не кошта више од десетак хиљада долара, али ни један музеј, нити атеље за рестаурацију слика нема тај новац, нити има изгледа да до њега дође. Напомињем да филмови за инфра-црвена снимања у боји могу да се купе у западним земљама и у неким трафикама и да са њима, чак и аматери, врше некакве експерименте. Ми међутим, досада нисмо потрошили више од две кутије таквих филмова за све послове у служби заштите. То нам најбоље говори, колико смо спремни да проширимо трошкове рестаурисања, односно послова који су нужни за изучавање или за извођење рестаураторских радова на неким уметничким делима, у овом случају на сликама. Не могу да не поменем и друге методе испитивања, које су у свету већ давно усвојене, а која код нас увелико примењују неки Институту на Универзитету и неки други институти и лабораторије, којима би могли да се користимо, али до данас, колико ја знам, није остварена ни једна озбиљна таква сарадња. Једино је то постигнуто са лабораторијом СУП-а која врло радо, захваљујући неким личним везама, учини за нас неке анализе пигмената или везива кад је то потребно, али све би се то могло сабрати у можда десетак предузетих таквих испитивања.

Што се тиче школовања млађих сарадника и ту је било стихијских и кампањских послова. Од 1964. године предузимани су кораци да се организује школовање стручњака за рад на заштити уметничких добара. Тада је оцењено да је најлакше почети са школовањем сликара рестауратора, зато што се то може најбрже организовати и зато што су постојали стручњаци, атељеа, лабораторије и послови, велики послови на фрескама, иконама и сликама. Тако је, уствари, и било, али је све ишло веома споро. Од 1964. године, када је израђен први програм, док је Александар Томашевић био жив, до 1977. године када је он реализован, протекло је 13 година. Те, 1977. године почео је да ради, не одсек, како то добронамерно мисли академик Ђурић, него је заснован предмет за рестаурацију на катедри сликарства на Факултету примењених уметности и дизајна са програмом који је у оно време био могућ.

За израду тога програма озбиљно су разматрани наши услови и наше могућности школовања младих сарадника. Проучени су програми неколиких Факултета у Европи и неких Института који су се бавили таквим школовањем. Утврдили смо тада да има школа организованих од стране Института за проучавање и заштиту културних добара, који су имали своје лабораторије, сараднике и рестаураторе и бавили се рестаурацијом. Они су пружали солидна образовања, али потврде о завршеним курсевима, које су давали полазницима, нису могле бити верификоване код школских установа. Постојала је, затим, друга врста школа

које су организовали Универзитети. То су били или посебни одсеци или посебни конзерваторски факултети; неки од њих комплексни – за рестаурацију слика, скулптура, метала, дрвета, папира, керамике и др. Проблем таквих школа био је обично недостатак предмета и дела за извођење практичног дела наставе. Ми смо, међутим, утврдили да је за наше услове најједноставније, најјефтиније и најрационалније да се настава за рестаурацију слика организују тако, што ће се студентима сликарства, већ уписаним на Факултет, при крају њихових студија омогућити да се определе за рестаурацију слика и ту рестаурацију изучавају у атељеима и лабораторијама који већ постоје, који имају своје сараднике, који имају своје послове и, што је исто тако важно, имају своје материјале за обуку (у овом случају радило се о Атељеу за рестаурацију слика у Народном музеју у Београду). Закључено је, дакле, да се, по споразуму између Факултета и Музеја, организује школовање младих рестауратора за дела из области сликарства на тај начин што ће они, као студенти сликарства, проћи кроз обуку на Факултету онако како је то Статутом прописано, с тим да се, почетком четврте године студија сликарства, они који то желе, могу определити за рестаурацију слика. Уговорено да се практична настава рестаурације слика обавља у Музеју и то, са довољним бројем часова како би за две године, колико та настава траје, могли савладати четири дисциплине: рестаурацију зидних слика, мозаика, икона и слика на платну.

Разуме се да је такву наставу требало унапређивати и повећавати програме, укључивати више наставника и повећавати број студената. Због тога је, ускоро, Факултет потписао сличан споразум и са Републичким заводом за заштиту споменика културе. Сада могу да кажем да су нам искуства показала да је тај начин школовања младих сликара рестауратора био добро изабран. Он се досад одвијао са највећим коришћењем свих постојећих могућности, уз најмања материјална улагања. А како су предузимане мере за унапређивање те наставе, тако је планирано школовање младих конзерватора и рестауратора и за друге области на исти начин, јер Факултет има организоване студије и за скулптуру, керамику, метал, графику, текстил.

Од 1977. године до данас на Факултету примењених уметности и дизајна и у Народном музеју у Београду студије рестаурације слика завршило је 39 студената. Од 24 студента трећег степена студија, досад је магистрирало њих 6. Од укупног броја до сада се стално запослило једанаест дипломираних рестауратора и магистара у заводима и музејима Србије. То значи да су остали отишли на телевизију, у приватне или слободне делатности. Тај податак говори да проблем, који се наводи у садашњој кампањи оснивања нове Академије, није кадровски, пошто има још тридесетпет школованих рестауратора који живе у Србији без посла. У образложењима за оснивање те Академије стоји, на пример, да су се повећали послови. Али, решавање тих проблема је организационе и финансијске, а не кадровске природе. Јер спасавање угрожене уметничке баштине не бисмо постигли оснивањем нове Академије, зато што студенте које сада упишемо, можемо упослити тек после четири или шест

година na poslovima na kojima bi trebali i morali da учествују самостално и стваралачки. Дакле и ова кампања око оснивања нове Академије, по мом мишљењу, резултат је погрешних процена. Изгледа да свети Синод Српске православне цркве неко погрешно обавештава полазећи са неких других становишта и без потпуних података о расположивим стручњацима за рестаурацију слика. Склони смо, поред тога, да све гледамо мегаломански, па замишљамо неку Академију која ће одмах бити институција комплексног карактера, која ће имати велику зграду, 20 професора, 20 асистената, 60 студената, која ће школовати и конзерваторе за керамику, за метал, за скулптуру и др. То се, по моме мишљењу, не може створити одједном, нити декретом. То се мора стварати полако, како то услови дозвољавају.